

REKONŠTRUKCIA AKO JADRO PRAGMATIZMU

JOHN J. STUHR: *Genealogical Pragmatism*. (Genealogický pragmatizmus). Albany, State University of New York Press, 1997, 300 s.

Pragmatizmus má mnoho tvárí, preto tých, ktorých ešte stále ovláda nejaký druh "monómie" (filozofický fundamentalizmus či absolutizmus), sotva bude uspokojovať; ba čo viac, skôr ich bude iritovať ako čosi "nevedecké" či dokonca "neetické". V interpretácii Johna J. Stuhra, jedného z predstaviteľov strednej generácie súčasných pragmatistov v USA, je jadrom pragmatizmu - ako píše hneď v úvode svojej monografie - predovšetkým rekonštrukcia; a to rekonštrukcia filozofie, skúsenosti i spoločnosti. Je to pokojná, mnohodimenzionálna a otvorená rekonštrukcia; je to aj kritická, na budúcnosť a na problémy ľudí zameraná rekonštrukcia (s. ix). Stuhr ponúka vlastný príspevok k rekonštrukcii všetkých troch spomínaných oblastí. Treba povedať, ide o príspevok do značnej miery radikálny a odvážny, písaný v aktívnom až "bojovom" neo-deweyovskom a zároveň anti-rortyovskom duchu.

Začnime niektorými jeho pohľadmi na situáciu v oblasti filozofie a humanitných vied na amerických univerzitách. Táto situácia ho značne znepokojuje, pretože aj do nej prenikol podnikateľský duch, marketing a reklama triumfujú nad myslením a filozofií typu Rortyho, ktorí stotožňujú racionalitu s rétorikou, tomu údajne len napomáhajú. Stuhr však od filozofov požaduje kritický a reflexívny prístup, diskusiu o zásadných problémoch, ktorými akademická komunita žije. Takými sú predovšetkým problémy hodnôt a ideálov, ktoré fungujú v tejto komunite, a tie treba nanovo formulovať, pretože prevládajúcou tendenciou sa stala premena univerzity na podnikateľskú korporáciu so všetkými dôsledkami, ktoré k tomu patria: byť znamená byť v biznise a byť v biznise znamená mať - a čím viac, tým lepšie; univerzita sa riadi ako podnik a aj jej osadenstvo je nútené správať sa ako podnikatelia; každému ide len o "dobrý džob", nie o dobrý život atď. Je teda jasné, že je absurdné brať univerzitu ako autonómnu inštitúciu a jej zamestnancov ako nezainteresovaných hľadačov pravdy - aj ona je totiž súčasťou širšieho spoločenského systému produkcie a distribúcie poznania, zdrojov a moci (s. 17). Samozrejme, táto kritika nie je vôbec nová a objavná, pre nášho čitateľa však môže byť prekvapením, že ju vyslovuje pragmatista.

Jedným z neprijemných dôsledkov kritizovaných trendov je marginalizácia filozofie aj humanitných disciplín vôbec ako edukačne či sociálne irelevantných. V tejto situácii sú, pravda, možné viaceré stratégie, napr. uzavrieť sa do slonovinovej akademickej veže čisto odborných problémov, alebo sa aktívne zapojiť do podnikateľského prúdu a podporovať ho, či všetko ironizovať a "povznášať" sa nad reálne problémy v postmodernistickom duchu. Mimochodom, vzťahu pragmatizmu a postmodernizmu venuje autor celú 5. kapitolu a hlavný rozdiel - popri niektorých dôležitých spoločných stránkach (napr. antifundacizmus) - medzi nimi vidí v tom, že pragmatizmus nie je dekonštrukciou, ale rekonštrukciou; nie je to nihilizmus, ale

meliorizmus; svoj pojem "genealogického pragmatizmu" autor stavia na kritickej reflexii a sebareflexii (s. 109-114).

Podľa Stuhra teda skutočnému duchu americkej filozofie zodpovedá stratégia seriózneho skúmania problémov s cieľom aktívne zasiahnuť do ich riešenia. To je samozrejme duch deweyovského pragmatizmu, ktorému poňatie filozofie ako imanentnej súčasti kultúry nijako nebráni byť skôr kritikou tejto kultúry než jej apologetikou (s. 25). V tomto zmysle je americkým filozofom skôr ten, kto je sociálnym a kultúrnym kritikom vlastnej spoločnosti, a tak sa autor pýta, či (takýto) americký filozof vôbec dnes existuje? Odpoveď je podľa neho dosť tristná, pretože v súčasných USA väčšina filozofov nie sú podľa tohto filozofického kritéria americkí filozofi. Ak sa nimi chcú stať, musia ich začať byť v americkej kultúre cítiť a musia začať výsledky svojej práce merať práve týmto kultúrnym vplyvom a dosahom (s. 32-33). Zatiaľ je filozofia v USA prevažne akultúrnou, profesionálnou disciplínou, ktorá meria svoje úspechy podľa čisto formálnych akademických štandardov, pre spoločenský život sú však jej výsledky irelevantné alebo len veľmi zriedka žiadané. Napriek tomu si Stuhr spolu s Deweyom (a znova v protiklade k Rortymu) myslí, že je to nešťastie celej takejto afilozofickej kultúry, pretože filozofia má v sebe potenciál riešiť ľudské a spoločenské problémy, len pred nimi nesmie uhýbať. Práve v tom, že filozofia sa nepokladá iba za množinu tvrdení, súdov či doktrín, ale že je prejavom ducha svojej doby a kultúry, ako aj postojom (či už explicitným, alebo implicitným) človeka k svetu, vidí autor špecifikum "americkej filozofie" (s. 38-39). Ak aj ponecháme bokom to, že podobná koncepcia filozofie existovala v európskej filozofii už pred vznikom pragmatizmu (Hegel, Marx, Dilthey), ba aj po ňom (existencializmus), je zrejmé, že to nie je koncepcia, ktorá by u nás nachádzala nejaké široké uplatnenie; zaujímavé však je to, že dlho sa neuplatňovala ani v samotných Spojených štátoch, ako s ľútosťou konštatuje Stuhr, keď hovorí, že filozofi diskutujú len medzi sebou a len o svojich prácach, že akademická filozofia je uzavretá sama do seba a izolovaná od ostatného sociokultúrneho diania, že teda vo väčšine profesionálnej filozofie niet života (s. 44-45). Preto postuluje potrebu nevyhnutného prehodnotenia, zásadnej zmeny a radikálneho presmerovania toho, ako sa dnes filozofia robí a praktizuje (kap. 3, s. 45-61). Takáto rekonštrukcia filozofie si však vyžaduje víziu toho, čím a aká by filozofia mala byť, aby nám opäť "pomáhala vidieť v tme". Tu si pragmatista Stuhr pomáha nielen Deweyom a Jamesom, ale aj Nietzsche. Predovšetkým navrhuje zbaviť sa predstavy, že existuje nejaká jedna-jediná, nemenná a večná podstata filozofie; naopak, filozofia je a mala by zostať natoľko otvorenou a pluralistickou, ako je to len možné. Po druhé, filozofia nemôže byť len vecou slovných vyhlásení, vyučovacím predmetom či spôsobom zarábania na živobytie; naopak, musí byť tým, podľa čoho ten, kto filozofuje, aj žije. A po tretie, filozofia musí byť trans-disciplinárna (s. 52-53). To znamená, že filozofi by mali prehodnotiť aj svoje súčasné vnútro-disciplinárne rozdelenie, ako aj svoje inštitucionálne začlenenie. Slovom, zrejme nastala doba znovu sa zamýšľať aj nad filozofiou ako profesiou (a profesionalizáciou filozofie), pravda, podľa Stuhra len a len z hľadiska potreby znovuoobnovenia sociokultúrneho postavenia a funkcií filozofie, nie naopak. Je tu zjavná potreba rozšírenia komunikácie filozofie s verejnosťou, teda potreba "verejnej filozofie", pretože stav, v ktorom je filozofia jedno a spoločenský život druhé, je už neudržateľný.

Skeptik môže namietnuť: keď Stuhr takto nalieha a spolu s Jamesom hovorí o tom, aká dôležitá je filozofia pre život človeka a spoločnosti (s. 63), nie je to znovu len čosi ako "profesionálna ideológia" filozofov, ktorou chcú obhájiť svoje sociálne postavenie a uspieť v "mocenských hrách"? Alebo snád ešte horšie - ako by namietol zástanca "čistej" philosophiae perennis - nie je to spreneverenie sa povahe a poslaniu filozofie, teda čosi, čo už prestáva byť filozofiou samou, ak ju takto ukotvujeme v sociokultúrnom kontexte ako jeho reálnu súčasť a jav? Treba hneď povedať, že pragmatista s tým nemá problém: filozofia je preňho reálny kultúrny fenomén, ktorý nemá samoučel sám v sebe, ale mal by slúžiť nejakým dobrým ľudským cieľom. Pragmatistická filozofia teda programovo je a chce byť iná: spojená s realitou, spoločenskou praxou a ľudskými problémami a cieľmi. Filozofické problémy sa preto nerodia (len) v hlavách profesionálnych filozofov, ale priamo v živote ľudí; sú to teda reálne, nie vymyslené problémy (pragmatizmus reformuluje aj pojem filozofického problému). A ďalej, riešenia týchto problémov, teda filozofické odpovede na ne, majú takisto praktické dôsledky v konaní a živote ľudí. Zovšeobecnené: filozofia ako taká má praktické dôsledky (pričom odlišné filozofie majú odlišné dôsledky) práve tak, ako ich má naše myslenie ako také, pretože nie je oddelené od konania. Stuhr spolu s Jamesom ide dokonca tak ďaleko, že samo filozofovanie pokladá za istý druh praxe, pretože jeho cieľom nie je pravda či nejaký názor, ale riešenie praktického problému, v konečnom dôsledku takého problému, akým je otázka "Ako máme žiť?" (s. 72-73). Testom filozofie teda nie je test jej pravdivosti, ale test jej životaschopnosti; žiadnu filozofiu, nielen pragmatizmus, nemožno obhájiť alebo vyvrátiť teoreticky, ale len prakticky, a to v tom zmysle, či sa nám osvedčuje ako "návod" na život, či nám pomáha žiť (s. 77). Dobrý život však nie je nič večné a nemenné; tiež sa musí neustále nanovo utvárať a pretvárať; je to takisto rekonštrukcia, ktorá je skôr životom samým než jeho výsledkom (s. 162).

Neo-deweyovský pragmatizmus, ktorý Stuhr obhajuje a rozvíja, nestavia len na novej koncepcii filozofie, ale aj na novej koncepcii skúsenosti. Skúsenosť v tomto pragmatizme zostáva základným metafyzickým konceptom, preto Rortyho interpretácie Deweyho tu nemajú miesto. Stuhr na celej čiare odmieta Rortyho ako sociálne nekonštruktívneho filozofa a ironizuje jeho liberalizmus refrénom z piesne Elvisa Presleyho *Nebud' krutá*, ktorý vraj vyjadruje celý jeho zmysel. Rovnako polemizuje so staršou Santayanovou interpretáciou Deweyho metafyziky. Táto metafyzika je naturalizmom, ktorý sa vyhýba tradičnému dualizmu materializmus verzus idealizmus a stavia predovšetkým na pojme vzťahov: ak je povaha faktov vzťahová, o to viac musí byť taká aj povaha hodnôt (a z tohto hľadiska niet dichotómie medzi faktami a hodnotami). Preto táto ontológia môže byť východiskom pre Deweyho etiku.

Pragmatistická etika je však opakom "chronofóbie" a berie vážne temporálny aspekt skúsenosti. Chce byť dokonca opakom akejkoľvek fóbie a po dlhom čase, ktorý uplynul od Aristotelovej analýzy odvahy v *Etike Nikomachovej*, znova tematizuje túto ľudskú cnosť. Tento etický postoj je podopretý aj epistemologicky rešpektovaním (aj očakávaním) neustálej zmeny, a nie "hľadaním istoty" a nemennosti. Strach zo zmeny je nepochybne strachom z rozvrátenia zaužívaného poriadku či z chaosu a čeliť mu vyžaduje nielen kognitívnu pripravenosť, ale aj statočnosť zvládať život ako sériu udalostí, niekedy z osobného hľadiska veľmi nepríjemných. Takou je napr. smrť blízkeho

človeka. Autor sa nevyhýba ani tejto téme a "zfilozofičťuje" (v kap. 15) vlastnú skúsenosť so smrťou otca ako ďalšiu príležitosť premýšľať pragmatistickú filozofiu osobnosti. Predstavuje ju ako intímnu filozofiu viery, nádeje a lásky v to, čo má pre človeka premenlivú, ale o to väčšiu hodnotu. Byť pragmatistom v etike teda neznamená neuznávať žiadnu hodnotu len preto, že všetky sú pominuteľné a že je ich mnoho.

Náš čitateľ by mohol byť prekvapený, že rekonštrukcia spoločnosti sa môže inšpirovať aj Peirceovými myšlienkami o vedeckej komunite, ale je to tak (kap. 11). Jednou z týchto myšlienok je otvorenosť a tvorivosť procesu, v ktorom my sami utvárame spoločnosť a v ktorom by nám nič nemalo brániť. V tomto procese zároveň utvárame aj samých seba, pretože sme skrz-naskrz spoločenské bytosti. Niet tu dualizmu individuality a komunity, je tu len rozdiel, ktorý sa prejavuje ako rozdiel medzi súkromným a verejným. Pravda, nie každá spoločnosť je pravou komunitou; tou je len tá, v ktorej môže individualita prekvitať. Pragmatizmus však nie je jednoduchou filozofiou optimizmu, ktorá by nevidela vážne prekážky v ekonomike, edukácii a komunikácii. Naopak, je ich veľmi nekompromisnou, ale "rekonštruktívnou" kritikou, ako ukazuje autor v 14. kapitole. Podľa neho súčasné Spojené štáty nie sú krajinou, v ktorej by vládla deweyovská demokracia ako spôsob života (a nie iba forma vlády), a ekonomické rozdiely medzi bohatými a chudobnými sa stupňujú (s. 253, 264, 268-274). To všetko pokladá za veľkú výzvu, aby pragmatistickí filozofi konečne nielen mysleli, ale aj konali v duchu svojej filozofie.

Emil Višňovský

Doc. PhDr. Emil Višňovský, CSc.
KVS BK SAV
Dúbravská cesta 9
813 64 Bratislava
SR

FILOZOFICKÝ ÚVOD DO TEOLÓGIE

DIOGENES ALLEN: *Filosofie jako brána k teologii*. Třebenice, Nakladatelství Mlýn 1999, 228 s.

Z pedagogickej praxe vo vyučovaní filozofie na teologických fakultách sa vynára jeden dôležitý fakt, že niektorí študenti prijímajú filozofiu ako nevyhnutné zlo. Tento postoj nezáujmu a apatie zo strany študentov môže mať rozličné dôvody, ktoré však nebudeme analyzovať. Atmosféra apatie by sa však nemala preniesť na učiteľov, ktorí by sa napokon uspokojili s určitou priemernosťou. Tento nezáujem sa dá však chápať aj pozitívne ako podnet na skvalitnenie a oživenie filozofie ako takej. Tým by sa na jednej strane stala filozofia zaujímavejšou a konkrétnejšou, na strane druhej by nestratila nič zo svojej dôležitosti.

Diogenes Allen je profesorom filozofie na Teologickom seminári v Princetone (USA). Predmetom jeho záujmu je hlavne filozofia Simony Weilovej a S. Kierkegaarda.